

POETIKA USMENIH LIRSKIH PJESAMA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU U ŽABLJAKU KOD LIVNA

Lozančić, Gloria

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:830639>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**POETIKA USMENIH LIRSKIH PJESAMA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU U
ŽABLJAKU KOD LIVNA**

GLORIA LOZANČIĆ

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**POETIKA USMENIH LIRSKIH PJESAMA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU U
ŽABLJAKU KOD LIVNA**

**Studentica
Gloria Lozančić**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić
Komentorica:
dr. sc. Sandra Lukšić**

Split, 2020. godine

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	3
2. Osvrt na povijest Livna.....	3
2.1 Žabljak	5
3. Usmena lirika	6
3.1. Svjetovne usmene lirske pjesme	6
3.1.1. Ljubavne pjesme	7
3.1.2. Obredne pjesme	9
3.1.3. Poskočice u kolu	10
3.1.4. Uspavanke.....	11
3.1.5. Šaljive pjesme	12
3.1.6. Ganga	13
3.2. Vjerska usmena lirika	16
4. Romanca	20
5. Balada	23
6. Brojalice.....	24
7. Bajka	25
7.1. Kraljeva kćerka	26
8. Narodni običaji.....	28
8.1. Rođenje	28
8.2. Svadba.....	28
8.3. Vjerski običaji.....	29
8.4. Smrt i ukop.....	30
9. Zaključak.....	31
10. Rječnik	32
Izvori.....	35
Vlastiti terenski zapisi.....	35
Kazivači:	35
Literatura.....	35
Sažetak	38
POETICS OF ORAL LYRIC POEMS IN THE ETHNOLOGICAL CONTEXT IN ŽABLJAK NEAR LIVNO	39
Abstract.....	39

1. Uvod

„Čitajte da biste živjeli“.

G. Flaubert

Zašto živimo? Za koga živimo? Kako živimo? Zasigurno je da ova pitanja svojom prirodom pripadaju području teologije ili filozofije, a ne toliko području filologije. No, osvrnemo li se na čitavo književno stvaralaštvo, koje je enormno bogato, pronaći ćemo u raznim djelima i pitanja ovakve vrste. Zašto baš čitanje i življenje? U mom slučaju, usudila bih se reći ovako: „*Slušajte da biste živjeli*“. Svi mi, u većini, volimo biti u pravu. Mislimo da sve znamo, da nam nije potrebno ponekad razvijati mozak jer nam je u današnjem svijetu sve omogućeno samo jednim pokretom prsta, ali varamo se. Da su se time vodili naši predci pa gdje bi svijet „otišao“? Zašto je danas nekolicini ljudi teško uzeti knjigu u ruke? Zašto nam je teško nekog slušati? Zašto?

Pri istraživačkom radu nešto sam primijetila. Kako je većini starijih baka i djedova mozak upamtio toliko raznih pjesama, molitava, običaja, izreka itd., a nama je danas teško pročitati knjigu ili zapamtiti pokoju pjesmu, anegdotu, priču i sl. (uzmimo to kao primjer)? Usudila bih se reći da je to sve problem današnje tehnologije koja nam itekako utječe na život, a tu se može još u paru s tim dodati i društvo, tj. okolina. Svi teže nekakvom „cool“ načinu života da zapravo zaboravljaju tko su i što su, nažalost.

Zapamtimo, znanje je ono što nam nitko ne može oduzeti; kako mnogi govore, ono je moć, toliko jaka da je u stanju i promijeniti svijet... a na kraju krajeva, ono je i jedan od čimbenika koji tvori naš vlastiti identitet.

Zahvaljujući mojoj znatiželji i mom djedu i mojoj baki, (raznim knjigama), prije par godina počela sam zapisivati neke njihove pjesme, priče i običaje.

2. Osvrt na povijest Livna

Bizantski car i pisac Porfirogenet VII. u svom znamenitom djelu „De administrando imperio“ 949. godine bilježi povijesnu predaju o Hrvatima koji su u današnje domovine došli predvođeni petoricom braće: Klukom, Klobekom, Kosincom, Muklom i Hrvatom te dvjema sestrama Tugom i Bugom. U livanjsko-duvanjskom kraju živjela je kraljica Buga. Uspomenu

na *gospodaricu* Bugu čuvaju ekonim *Bužana grad*, hidronim *Buško jezero*, antroponim *Bužana*, kao i živa tradicija:

U Dučiću, u Prisoju, bila je gospodarica, neka Buga i po njoj je nazvano Buško jezero i narod, mi ovde, Bužani. Tu u jezeru ima neka gradina, najprije da je rimska, ali sad se ne vidi. Kad je sušna godina dobro se vidi. Veliki je to bijo grad i tu je bilo groblje, sićam se da sam jednom vidila kad su te mrtve iskapali.

Ivan Zovko je koncem 19. stoljeća zapisao da je prezime Bužana uvijek u ženskom rodu. Prema predajama u Poljicima je živjela Bugina sestra Tuga koja je dolazila Bugi te se po Tugi prozvaao oronim Tušnica.¹

Prošlost Livna dosta je bogata. Livno i Livanjska županija po prvi puta se spominju u dva povijesna zapisa: a) „Mutimirova povelja iz 892. godine, u kojoj se spominje livanjski župan Želimir; b) podatak Konstantina Porfirogeneta po kojemu je Livno na popisu hrvatskih župa – općina u X. stoljeću, svakako su značajne povijesne činjenice, prije svega kao potvrda tadašnjeg položaja Livna u okviru starohrvatske države.“²

Do dolaska Rimljana livanjska povijest slabo je poznata. „Antički geograf i povjesničar Strabon piše da je ilirsko pleme Delmata, koje je naseljavalo i livanjski kraj, imalo pedeset naseobina dostojnih spomena, a neke od njih bile su i gradovi. Hrvatski povjesničar Ivan Lučić Lucius navodi da je zemlja Delmata u drugoj polovini prvog stoljeća prije Krista imala 60 gradova. Neki povjesničari ne sumnjaju da je na području današnjeg Livna bilo značajno delmatsko naselje. Delmatske gradine na Teberu i gradina Gradac iznad Kasalova gaja vjerojatno su bili refugiji ispod kojih su Delmati, na mjestu današnjeg Livna, izgradili suburbij. Romanizirano delmatsko stanovništvo početkom sedmog stoljeća dočekuje nove stanovnike Livanjskog polja - Hrvate.“³

Mogli bismo još pričati o povijesti Livna, ali ovo navedeno je jedno od upečatljivijih nastanaka grada, ako ne i najbitnijih.

Također, veliki pjesnik Ivan Goran Kovačić svoju je poemu „Jama“, upravo dovršio u Livnu. Livno se može pohvaliti sa cijenjenim slikarom, prvim školovanim bosanskohercegovačkim slikarom secesije i poentilizma, Gabrijelom Jurkićem te njegovom

¹ Marko Dragić, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3, Split, 2009., str. 23.-24.

² Marijan, Boško, *Jedan zanimljiv skup arheoloških nalazišta na Livanjskom polju*. Livanjski kraj u povijesti, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika – Split, 1994., str. 31.

³ <http://www.livno.ba/o-livnu> (prisupljeno 8. 8. 2020.)

suprugom, Štefanijom (Štefom) Jurkić, spisateljicom. Njegove slike danas se nalaze u franjevačkom muzeju i galeriji „Gorica“.⁴

2.1 Žabljak

Žabljak je naseljeno mjesto u sastavu općine Livno, Federacija Bosne i Hercegovine, BiH. Prigradsko mjesto koje se dijeli na dva dijela: Gornji i Donji Žabljak. Kroz selo protječe istoimena rijeka, duga oko 4 km, koja izvire u Gornjem Žabljaku, a zajedno s ostale dvije livanjske rijeke ujedinjava se u Plovuću.⁵

Slika 1. Rijeka Žabljak (foto: Gloria Lozančić)

Što se tiče stanovništva, većina je kršćana, a nađe se i pokoja muslimanska kuća.

⁴ Napisano iz vlastitog saznanja na temelju odlaska u Livno, u samostan na Velikoj Gorici te starom dijelu grada Livna.

⁵ Kazao mi je Pero Lozančić.

3. Usmena lirika

Usmena književnost jest „umjetnost riječi; osebujan oblik književnog stvaranja“, a zajedno s folklorom čini „suvremen i dinamičan proces.“⁶ Pisanoj književnosti prethodila je usmena književnost, no u nekim razdobljima taj je poredak bio obrnut. Prema Josipu Kekezu postoje tri važne osnove za interferentni proces; *kronološki* (usmena tradicija uvijek prethodi pisanoj), *poetički* (poetičko-estetički sustav već je bio izgrađen i rezultirao je brojnim izvođenim i općepriznatim vrijednostima) te *sociološko-komunikacijski* (pisana riječ teže dolazi do agrafijskih zatvorenih ruralnih sredina).⁷ Usmena književnost je općedruštveno korisna.⁸

Usmena književnost ujedno je „najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkoga stvaranja jezičnim medijem“, a usmenoknjiževna poezija u većem odsjeku vremena dijelila se na tzv. *junačku* (izvodi se na gusle i opjevava junačka djela) i tzv. *žensku* (nosilac čuvenosti, najčešće izvodile žene).⁹

3.1. Svjetovne usmene lirske pjesme

U suvremenoj književnosti lirske pjesme dijele se na svjetovnu usmenu liriku (mitske pjesme, obredne pjesme, posleničke pjesme, povijesne pjesme, ljubavne pjesme, romance, balade, šaljive pjesme, bećarac, gangu, natpjevavanja) te vjersku usmenu liriku (adventske i božićne pjesme, korizmene i uskrzne pjesme, molitvene usmene pjesme, prenja, versificirane legende, romarske pjesme).¹⁰

Složili bi se da je svako biće i lirsko biće. „Lirska je pjesma skupina umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost“¹¹, a čovjek teži iskazivanju svojih osjećaja, osjećaja prema drugima, npr. prirodi, ženi, majci itd., stoga možemo zaključiti da je ponekad lakše to sve iznijeti preko pjesme. Pjesme su naša povijest, u njima tražimo svoje

⁶ Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, MH, Zagreb, 1984., str. 148, 149.

⁷ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 135.

⁸ Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014. 16-25.

⁹ Isto, str. 153.

¹⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 15.

¹¹ Isto.

dobro i loše, a kultura je „neizostavan pojam u svim znanostima o čovjeku.“¹² One su naše blago, u njima se otkriva naša povijest, ne smijemo ih zaboravljati ili omalovažavati, već se time dičiti.

Prema riječima Marka Dragića pjesme se „pjevuju u veselju; na svečanostima; putovanjima; u samoći; tuzi; pri obavljanju poslova itd.“¹³ te prate čovjeka od rođenja pa do smrti.¹⁴ Zamislimo samo kada bismo sve materijalne kulturne vrijednosti spalili, što bi nam ostalo? Ništa materijalno, ali ostaje ono najbitnije što nitko ne može uništiti, a to je duša. Ne može se također uništiti ni duša ni biće jednog naroda jer se upravo jednim dijelom očituje u lirskim pjesmama.

Prema Stipi Botici „poznata je opća odredba da je lirska narodna pjesma drevnog podrijetla i da njezin začetak seže u najraniju fazu ljudske duhovnosti.“¹⁵ Zbog suživota s prirodom, s drugima, pokazivala se prilika koja je pružala da se stekne prostor lirskog, točnije da se progovori *lirskim načinom*. Uznapredovanjem emotivnog stanja koje je bilo popraćeno individualnim potrebama govor je tada bio odraz duše te nutarnje punoće. Kaže se da je lirika u „inicijalnoj fazi ljudske kulture“, tzv. priopćenje o onom što dopire iz njegove dubine. To dopiranje ishod je potaknut *iznutra*, a ne nekakvim zahtjevom *izvana*; stoga lirika je „povijest ljudske duševnosti.“¹⁶

Slični pogled prema lirici dijeli i Milivoj Solar koji tvrdi da lirska pjesma „pobuđuje najdublje osjećaje, a spoznaju neposredno povezuje s tim osjećajima u jedinstvo koje ispunjava izvanrednim dojmom kako stvaraoca tako i čitaoca odnosno slušaoca.“¹⁷

3.1.1. Ljubavne pjesme

Najstariji zapisi hrvatske usmene književnosti datiraju iz vremena XV. stoljeća. Prve značajnije podatke o izvođenju usmene lirike dao je Juraj Šižgorić, Franjo Minucij je 4. 11.

¹² Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, MH, Zagreb, 1984., str. 148.

¹³ Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškog kraja*, *Godišnjak Titius*, 1 (1), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008.a, str. 170.

¹⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 15.

¹⁵ Botica, Stipe: *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 99.

¹⁶ Isto, str. 99, 100.

¹⁷ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 130.

1484. godine zabilježio je pjesmu *Još pojdoch ravnim poljem*¹⁸, a do danas je poznato da je najstariji zapis hrvatske svjetovne ljubavne pjesme nastao u vremenu između 1421. i 1430. godine.¹⁹

Ljubavne pjesme pjevaju o sreći i nesreći, o različitim sudbinama zaljubljenog para, ljubavnim dvojbama i jadima; zbog nesretne ljubavi česte su kletve, a motiv majke kroz pjesme se provlači kao onaj lik koji pomaže pri važnim odlukama.²⁰

*Da snijeg pade na behar na voće
Da Bog dade svakom tko što hoće!
A i meni što je meni drago.
Volim drago, neg carevo blago,
Što će meni sve carevo blago
Kad ja neman što je meni drago.*²¹

*Štono ječi gora Romanija?
Gorom jezde kićeni svatovi.
Svi svatovi prođoše u miru
Al ne prođe nevjesta djevojka.
Nju oteše iz gore hajduci
Da im licem obasjava pute,
Mračne staze i mračne bogaze.*²²

„Oj, sokole, sokole,

¹⁸ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 18.

¹⁹ Dragić, Marko, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 500.

²⁰ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 79-83.

²¹ Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

²² Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

*Dođi meni u dvore,
Kavez ću ti oplesti,
Ćilim ću ti izvesti,
Žitom ću te hraniti,
Šećer-vodom pojiti,
Rukom ću te grliti,
Lice ću ti ljubiti. “
Kad to čuo sokol sivi,
On doleti djevojci,
Ne doleti s kaveza,
Ni s vezena ćilima,
Ni sa žita i hrane,
Ni s vodice šećerene,
Neće da ga zagrli,
Da mu lice obljudi,
Da mu krila miluje
Da mu tiho govori:
„Oj sokole, sokole,
Moja dušo i srce!“²³*

3.1.2. Obredne pjesme

Po svom postanku obredne pjesmu su vrlo stare i „sežu u pretkršćanska vremena. Izvođenje tih pjesama sinkretizira više vrsta umjetnosti: književnost, folklorno kazalište, glazbu i ples.“²⁴ Usmene lirske pjesme stalna su pratilja narodnih obreda i običaja, a svrha im je estetska te socijalna. Obredne pjesme izvodile su se sukladno godišnjem dobu, stoga neki etnolozi obredne pjesme dijele na cikluse: proljetni, ljetni, jesenski i zimski.

Posebnu skupinu čine magijski (kultni) obredi i pjesme dok primjerice proljetni ciklus obuhvaća ladarske: jurjevske, filipovske, ivanjske, dodolske i kraljičke (ljeljske) obrede i pjesme. Motivi obrednih pjesama su raznovrsni, od svjetovne do vjerske lirike koje sačinjavaju

²³ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

²⁴ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 26.

raznovrsnu simboliku kultova. Neki obredi u Hrvatskoj su autohtoni, a u nekima se očitava utjecaj slavenskih, romanskih te drugih narodnih obreda. Većina se izvodila u vrijeme kršćanskih blagdana: jurjevski obredi i pjesme izvode se na blagdan Sv. Jure (23. travnja), ivanjski su običaji bili večer uoči i na dan rođenja Sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja)... Držalo se da će magičnost odobrovoljiti božanstva te ostvariti određene želje i molbe naroda.²⁵

Molimo se, Lado!

Molimo se višnjem Bogu,

Oj Lado, oj!

Da popuhne tihi vjetar,

Da udari rodna kiša,

Oj Lado, oj!

Da porosi naša polja

I travicu mekušicu

Oj Lado, oj!

Da nam stada, Lado,

Ugoje se naša stada,

*Oj Lado, oj.*²⁶

3.1.3. Poskočice u kolu

Poskočice i pjesme u kolu bile su ponekad praćene glazbalima poput fruli (ćurliki), svirala (dvojnica), diplama, usne harmonike, šargiji te od šezdesetih godina XX. st. harmonici. Uz njih su se bez glazbene pratnje igrala kola, a glavna karakteristika poskočica jest ritmičnost. Ritmičnost i glazbu pratili su djevojke i mladići. Uz kola pjevali su ljubavne pjesme, a kao rezultat toga bilo je rađanje mnogih ljubavi. Inače, poskočice su svojom strukturom najbliže brojalicama, a unutar ljubavnih pjesama nalaze se elementi šaljivih pjesama.²⁷

Pođi kolo, pođi bolje,

Da vidimo ko li more,

Ko li more, ko l' ne more –

²⁵ Marko Dragić, Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 44.

²⁶ Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

²⁷ Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 39, 40.

*I ja mogu, fala dragom Bogu,
A ja znadem ko ne more:
Ko se skoro oženio,
Svakog dobra poželio:
Od punice maslenice,
A od punca rujna vinca,
Od divojke bila lica.²⁸*

3.1.4. Uspavanke

Uspavanke su prisutne u svim civilizacijama te su jedna od prvih emocionalnih veza majke i djeteta. One očituju snažnu majčinsku ljubav prema djetetu. Da joj dijete zaspe, ona ga njiše u kolijevci te mu pritom pjevuši najdraže i najslade riječi. Nad kolijevkom, uglavnom majke a rjeđe očevi, pjevali su malom djetetu uspavanke. Osim roditelja tu su bili i bake i djedovi, braća i sestre. No, „majke za svoju djecu podnose sve i obavljaju najteže zavjete. Majke su nekoć na dijete stavljale svete sličice i kipiće, a iznad kolijevke na polukružni obruč nanizale bi razne predmete, primjerice, u Dalmaciji lijepe školjke koje su služile kao ukras i igračka djetetu, ali i kao predmet protiv uroka. Uz kolijevku se pjevaju i pjesme kojima majka budi svoje zlato jer je zora, a bez njega je tužna zora. Maloj djeci se pjevaju pjesme dok su u krilu ili naručju majke.“²⁹

*Spavaj zlato, u srmali beši!
Tvoja beša na moru kovata,
Kovali ju do tri kujundžije.
Prvi kuje, drugi pozlaćuje,
Treći meće zlaćane jabuke,
Da se moje zlato ne probudi
Sve od mraka do bijela danka,
Dokle njega ne probudi majka.
Ustan', zlato, što si mi sanjalo,
Jei l' štogod kod sebe vidilo:*

²⁸ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

²⁹ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 97.

*Il' anđela il' b'jela goluba?
Dosta si se sada naspavalo,
Tvoja majka tešku želju ima,
Ona sada nema mira,
Svoje zlato će da probudi
I u vedro čelo da poljubi.*³⁰

*Nina, nina, ninuška,
Ni bukova škrljuška
Neću stara ni mlada,
Već kozara diplara
Pa on dipli do majke,
Majka mu se veseli,
Ženiće ga s jeseni,
Dok dospiju kesteni,
I orasi, orasi,
Stani curo moja se.*³¹

3.1.5. Šaljive pjesme

Sijela (prela) te svatovi bila su prigodna mjesta za izvođenje šaljivih pjesama. Iz naslova se saznaje i njihova karakterizacija, humor te ironija. Šaljive pjesme pjevaju o mužu, djeveru, svekri, zaovi, jetrvi, a neke od tih pjesama i poučavaju.³²

*Dok sam bio neoženjen
djevojke me „zlatom“ zvale,
Udovice „moj zlatane“!
Stare babe „moj drgane“!
A kako se ja oženih,*

³⁰ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

³¹ Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

³² Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 126.

*djevojke me „đavlom“ zvaše,
Udovice „moj đavlane“
Stare babe: „ćuš magare“!³³*

3.1.6. Ganga

Ganga je način pjevanja, i to višeglasnog, a ako nedostaje društva, može se pjevati samostalno. Ona se razlikuje od svakog drugog načina pjevanja, npr. brojkavica, ojkavica, rera i sl., iako po sadržaju i tekstu mogu biti iste. Dan danas, ganga, se redovito pjeva u Cetinskom kraju, a seže još do iza Neretve, Livna, Kupresa, Prozora te do Ivan-planine. Načelno, ganga je dvopjev: jedan pjeva, a prate bar jedan, dva ili više „gangača“, ali svi u jedan glas. Glas glavnog pjevača mora nadvisivati ostale i prevoditi ih u tijeku pjevanja. Pjesma se započinje po potrebi. Nema neke procedure ili krutog običaja, već se često svi pjevači natječu koji će prvi započeti. Onaj koji započinje gangu nesvjesno pročisti grlo i osvježi ga, izdigne glavu i prsa da bi pluća primila što više zraka, a potom iz glasnica kroz usta provali napjev onakva obilježja kakva se već ganga pjeva. Sam sadržaj pjesama koje se „gangaju“ je raznolik. Seže u pore društvenog života, međuljudskih odnosa, intime, osjećaja, ašikovanja, zaruka, udaje i slično. Ganga je često bila popraćena instrumentom, guslama.³⁴

*Pivaj, seko, nek se brdo ori,
Ko je tužan nek se razgovori.*

*Gango moja, tradicijo stara,
Ti si lipa da ti nema para.*

*Zbogom, selo, i u selu ljudi,
Ganga moja više vas ne budi.*

Moj kolega zapivaj mi bolje,

³³ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

³⁴ Usp. Mijatović, Anđelko, *Ganga; pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*, Naša ognjišta, Duvno, 1973.; Dragić, Marko. *Tuj tunja, tu jabuka: hrvatske lirske narodne pjesme iz Rame*. Mala nakladna kuća Sveti Jure. Baška Voda 1995.

Nek se tresu ledina i polje.

*Ne može se pisma zapivati
Što se neće dragi spominjati.*

*Stara ljubav vridi i valjade
Po sto puta ponovit se dade.*

*Evo mene, evo veseljaka,
Takvoga me rodila majka.*

*Ja sam curi govorio ovako:
Moli Boga, udat ćeš se lako.*

*Oj suboto, moja noći vedra,
Kad si vedra, spavat mi se neda.*

*Cura plače i govori meni:
Moj dragane, ajde me oženi.*

*Ja baraba i barabirat ću se,
Doć će vrime i oženit ću se.*

*Jadan ti sam, daleko mi cura,
Kad se vratim, pojedena pura.*

*Ovce moje, mirujte u toru,
Eto vama ovna na motoru.*

*Cure mlade, ne gubite nade,
Vraćaju se momci iz Kanade.*

*Srce moje mlado i zeleno,
Ni u kog nije zaljubljeno.*

*Dođi dragi u koje oćeš doba,
Moja soba ti je otvorena.*

*Teci vod kuda si i tekla,
Ja ću čekat koga sam i rekla.*

*Evo mene koja živim lako,
Nema moga draga nikako.*

*Moj dragane, ne ljubi se tako,
Nije majci odgovarat lako.*

*Pogledaj ga seko priko oka,
Kako se je nasmijala stoka.*

*Bona strina, daj mi Peru sina.
Dobro moje, Pero ti svoje.*

*Nije vera narasla na grani,
Već su veru donili jarani.*

*Zlatan prsten i na njemu brojka,
Još se ne zna čija sam divojka.*

*Kad zapivam, i Bogu se smili,
Di si, dragi, razgovoru mili.*

*Ja baraba i bio i prošo,
Neman cure kojoj nisam došo.*

*Moja mala, ne imala sriće
Dok te kune zaljubljeno cviće.*³⁵

3.2. Vjerska usmena lirika

Vjerska usmena lirika sastoji se od molitvenih pjesama, prenja i verificiranih legendi. Zbog Crkvenog učenja gdje se godišnje vrijeme dijeli na Advent, Božić, Korizmu, Uskrs te Vrijeme kroz godinu, molitvene pjesme mogu se podijeliti na adventske i božićne, korizmene i uskrsne te svetačke.³⁶ Toj klasifikaciji mogu se dodati: *Molitvene pjesme Isusu, Molitvene pjesme Mariji, Jutarnje, Večernje, Obredne, Prigodne, Općinske* (pripоруke).³⁷ Prema povijesnim, arhivskim i arheološkim izvorima Hrvati su prihvatili kršćanstvo u VII. stoljeću pod utjecajem Rimljana.³⁸

U narodnoj kulturalnoj memoriji ostale su mnoge molitve:

*Oj Isuse Bože moj
Kaži meni putiće
Na nu vodu vrućicu
Dino voda izvire
Ispod stine olumne
Na njoj kleči divica
Na glavi joj krunica
Bile ruke umiva
Grišne duše doziva
Svi kleknite na kolina
Za Isusa Gospodina
Svi se držite za ramena
Za Isusa izranjena
Tu crkvu sagradiše*

³⁵ Pero Lozančić kazao je 2013. godine.

³⁶ Marko Dragić, *Stolačka katolička usmena lirika*, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., str. 125.

³⁷ Marko Dragić, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 655.

³⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.128, 129.

*I verunge nagradiše
Tamjanom ju okadiše
Sam Bog misu govoraše
Dva anđela otpivaše
Iz nogu im krvca kapljaše
Po kamenju kapijaše
Kamenja se raspadoše
Tudan cviće cvatijaše
Dva anđela salaziše
Pa to cviće ubraše
Prid Boga ga donesoše
Sam Bog govorio
Ko bi ovu molitvu molio
Na liganje i ustajanje
Gospa bi mu se ukazala
Prid smrt četrdeset dana
Lipo bi ga dozvala
Putniče raduj se
U raj ću te dovoditi
Gdje će s Bogom
Zavijeke biti
Amen.³⁹*

*O prislavna Božja mati
Dostojna si milost dati
Da ja ljubim Sinka tvoga
Svoga Boga pridobroga*

*Zatim Tebe koja jesi
Za njim prva na nebesim.*

³⁹ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

*On je vrilo od milosti
Ti si Ruka od slatkosti.*

*Njemu fala, Njemu dika
Tebi slava privelika!⁴⁰*

*O Isuse, ti si tu
Sam u svetohraništu
Dodoh da te pohodim
I da ti se poklonim.
Pastiri i anđeli
Tebi su se klanjali
A uz njih i kraljevi
Dare su ti donili.
Ja ti dare ne nosim
Već ti srce prinosim
Više ljubim nego sve
Tebe dobri Isuse.*

*Zdravo viro Isusova,
ko te bude uzdržati
Daleko će od pakla stajati,
rajska vrata otvarati
Di se Gospa Sinjska
moli na kolina pada doli,
A moj sinko lipa diko
ti odigni svojom rukom pa
Oprosti ovom puku
za majkinu trud i muku.*

⁴⁰ Pok. Marija Čular, punica Pere Lozančića, 12. lipnja 1994., Čajići.

*„O Marijo mila mati
kako ću im oprostiti?“
Džudije me jednoč muče,
a kršćani svaki danak
I maleno i golemo
i ditići prinejaki
S mojim tilo izranjenim
s mojom krvcom velejakom.
Ako se neće pokajati,
živu ću im vatru dati
Neće moći pogoniti leteć
noge polomiti u more se potopiti.
To će im se sve zgoditi
O Isuse budi faljen svojom Majkom uvik
Amen.⁴¹*

*Zdravo Majko, svega svita
Dobra, nježna poput cvita
djevo slatka i ozbiljna
U tebi je ljubav svima.
Jedina si izabrana
Da Isusu budeš mama
Svaka milost u tebi je
Drž me majko sebi bliže.
Budi čuvar srca moga
Da se uvijek bojim Boga
Da zdrav budem u životu
Da ne panem u sramotu.
Da grih svaki izbjegavam*

⁴¹ Isto.

*Da se Bogu približavam.*⁴²

4. Romanca

Prema povijesnom pregledu svjetske usmene lirike kazano je da su romanca nastale u Španjolskoj. Potječu od naziva *el romance* (špa.), što je značilo španjolski narodni jezik za razliku od latinskoga. U velikom broju pisali su ih svjetski pjesnici (F. G. Lorca) te hrvatski pjesnici (S. S. Kranjčević). Usmene romanca rijetko imaju elemente epike dok ih romanca u pisanoj književnosti imaju. Tematika je uglavnom ljubavna, a ritam je ubrzan i vedar.⁴³

*Na dvoje se sunce razdvojilo,
Priko gore u Ivine dvore.
U tim dvorim nigdi nikog nema,
Već samo Ivo u dušeku spava.
Iznad njega se tiho draga šeće,
Tiho šeće da ga ne probudi.
Ne budi ga rukom ni rukavom,
Već ga budi od bisera granom:
„Ustan' srce, granulo je sunce!“⁴⁴*

*Divojčica travu brala,
Beruć travu zamirila,
Zamirila pripelicu;
Pa se bliže pomaknula,
I do nje se dolabila.
Uhvati je za repicu;
Pripelica junačica
Pusti perje, pa pobije.
Cura side pa besidi.*

⁴² Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

⁴³ Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 40.

⁴⁴ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

*„Pripelice Bog te ubio!
Je li ti bolje bit u mene
Neg se skitat po gorici?“
Pripelica odgovara:
Volim spavat u šumici
Nego tebi u nidricim!⁴⁵*

*Iz kamena tekla voda studena,
voda studena
Iz korijenja ruža cvala,
ruža rumena
djevojka je ružu brala,
pa je zaspala
K njoj dolazi mlado momče,
budi djevojče
Ustaj, ustaj djevojčice,
što si zaspala
Ruža ti je uvenula,
što si nabrala
Dragi ti se oženio,
kog si voljela
Neka, neka nek se ženi,
sretno mu bilo, sretno mu bilo.⁴⁶*

*Suho lišće pade sa ogranka
Viđaj dragi našeg rastanka.
Rastajanje na nevjerstvo tvoje.
Slušaj, dragi, zanje riči moje,*

⁴⁵ Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

⁴⁶ Isto.

*Od ljubavi pale na dnu mora,
Više nema razgovora.
Ti mi ljubav i dade i uze,
A ja osta brisajući suze.*⁴⁷

*Vidjela sam što vidjela nisam,
Gdje ribica nosi hladnu vodu,
Gdje svekrva ljubi nevjesticu.
Al za kratko vr'jeme potrajalo:
Opet voda nosi ribicu,
A svekrva kara nevjesticu!*⁴⁸

*Ja se često srdim
i stanem iza vrata
pa se srdim i srdim
po dva po tri sata.
Pitaju me otac i mama:
"Što je tebi, Evice?"
- Ja ne znam ni sama.
A kad čelo razvedrim
to me stane truda,
onda pitam samu sebe:
"Što si bila luda?"*⁴⁹

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

⁴⁹ Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

5. Balada

„Balade su nazivane prema provansalskom *balar* što znači plesati i prema keltskoj riječi *balad* koja znači usmena (narodna) pjesma. U baladama su pretežito lirski ljubavni motivi. Rijetke epske epizode u funkciji su pojačavanja lirskoga tona. Balade najčešće pjevaju o nesretnoj ljubavi čiju je tragiku izazvala mladićeva (ili suprugova) majka. Velik je broj iznimno potresnih balada koje i danas kazivači kazuju. Škotska balada Edward (XII.-XIII. st.) jedna je od najstarijih i najljepših balada. Najčešći su akteri u hrvatskim baladama Ivo i Anica (Ane, Anuša), Ivo i Mara (Mare, Maruša, Marija). Raznovrstan je tematski svijet balada. Neke od njih pjevaju o: povijesnim osobama i događajima; nasilnim prelascima na islam; o moriji (kugi)⁵⁰ koja je pomorila Mostar; bratovim sirotama; smrtnom madežu, itd. Završetak je balada tragičan.“⁵¹

*Prošetala gospođa kraljica
Š njome ide sedam robinjica:
Dvije nose skute i rukave,
Dvije metu ispred nje sokake,
Dvije nose svilene gajtane,
Jedna nosi sjajno ogledalo.
Kad su došli na Vrbas vodicu,
Al na vodi kolo divojaka.
Govorila gospođa kraljica:
Koja j' tude mog Ive djevojka,
Koja mu je vezen jagluk dala,
Na jagluk ime upisala,
I odaju gdi moj Ivo spava,
Ja nju hoću l'jepo darovati?
Pokaza se Anuša djevojka:
„Ja sam, nane, tvome Ivi draga,
Ja sam njemu vezen jagluk dala“.
A maši se gospođa kraljica*

⁵⁰ Usp. Marko Dragić, Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata, Kuga u Makarskoj i Primorju 1815. Gradski muzej Makarska, Makarska, 2017., 403-435.

⁵¹ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 108, 109.

*I izvadi vezenu maramu:
Sveza oči Anuši djevojci,
Sveza oči, u Vrbas je baci.*⁵²

*Lipa Ane pod đulom boluje,
Po njoj pada hinje od oraha,
Udara joj miris od katmera.
Njoj dolazi momče neženjeno:
„Bona Ane, zar i sad boluješ?
Da je kabil, i umro bi za te!“
Jedva Ane dragom progovara:
„Nit je kabil, nit boluj za me,
Nit je kabil, nit umiri za me.“
To izusti, pa dušicu ispusti.*⁵³

6. Brojalice

Brojalice su jedne od vrsta usmeno-književnih retoričkih oblika. Ona je pjesnička tvorevina kojom se stvara ritmički i glazbeni ugođaj. Neke od njih složene su od mudroslovica, a nekim je brojalicama sekundarno značenje izgovorenih riječi. Izvode se i u prozi i u stihu. Poneke brojalice izvođene su laganijim ritmom i služile su kao uspavanke, a postoje i brojalice koje sadržavaju vjerski karakter (npr. *Deset Božjih zapovijedi*). Brojalicam se uvježbavaju i provjeravaju govorničke osobine i moć memoriranja.⁵⁴

*Ja sam malo mače
što mjaukom plače,
Stojim, stojim, stojim,
i nečeg se bojim.
Da od kuda ne iskoči*

⁵² Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

⁵³ Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

⁵⁴ Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 490.

*Kakav velik miš
Mogao bi me tući,
Za brčine vući.*⁵⁵

*Trči zeka hop, hop, hop,
Srce lupa klop, klop, klop.
Strah ga hvata ju, ju, ju,
Kad pred njega vuja tu.
Jezik plazi ha, ha, ha,
Poješću te, to se zna.*⁵⁶

*Vrapčiću, vrapčiću
Ptiću maleni
Kaži nama kaži
Kako raste mak?
Oj tak, tak, oj, tak, tak
Cvjeta mak, cvjeta mak
Oj tak, tak, oj, tak, tak.*⁵⁷

7. Bajka

„Bajka je najdulja usmeno-prozna vrsta.⁵⁸ Ona je ageografična i ahistorična te se u njezinom izučavanju rabi monogenetski pristup. *Genus specificum* bajke je fantastično ili čudesno. Čudesno u bajkama sudjeluje i rješava nerješivo. Dobro uvijek pobjeđuje zlo.“⁵⁹

⁵⁵ Kazao mi je Pero Lozančić 2013. godine.

⁵⁶ *Isto.*

⁵⁷ *Isto.*

⁵⁸ Motivski svijet usmenih priča je raznovrstan. Vidi: Dragić, Marko. *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara*, Riječ (časopis za slavensku filologiju), 14 (3). Rijeka, 2008., str. 207-228

⁵⁹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017. str. 113.

Pripovijetka je kraće prozno djelo u kojem je, obično, opisan kraći period iz života glavnog junaka ili neka karakteristična pojava u društvu. Radnja je u njoj dinamična, a pripovijedanje sažeto. Narodna pripovijetka je usmeni prozni izraz koji je od svih oblika narodnog usmenog stvaralaštva najšire postavio svoje granice. Ona je otvorenija, slobodnija i elastičnija književna vrsta, a manje je zahtjevnija u oblikovanju i izražavanju. Može primiti znatno veći broj raznolikih sadržaja nego lirska i epska narodna pjesma.

7.1. Kraljeva kćerka

Bijaše jedan kralj, koji je imao jednu kćer, koju udavaše za jednoga grofa. S toga kralj učini jedan veliki sobet, na koji pozove ljude najveće iz svoga kraljestva. Kad se sva gospoda sakupe, posadi jih kraljica za trpezu, samo još ostanu tri čovjeka, sve u suhu zlatu obučeni, koje također posadi kraljica nabaška na strani trpeze, samo na jednom stolu. Svijuh kraljica upita za junačko zdravlje, koji joj također odvratište, dok dođe red i do one trojice. Kraljica se š njima upita za junačko zdravlje i veselje, koji joj također odvratište. Sad ih upita kraljica: „Gdje vam je gospodo uzorita domovina i kuća?“ Na što oni kraljici odgovoriše: „Svietla kraljice, naša je domovina blizu kao i vaša, a kuća također još bliže. Moglo bi se na kočijama doći k našoj kući, koja se nalazi u šumi za malo vremena, buduć da nije više od vaših dvora udaljena doliš (samo) tri milje. S toga molimo vas da dođete gori malo na zijafet (čast), da vas počastimo i da vam vratimo tele za tele, makar i nebilo šareno.“ Kraljica jim na to obeća, da će doći, dok uhvati vrieme zgodno. Ova pako trojica bijahu hajduci. Kada su se liepo počastili, svi se razidu svojim kućama. Kraljica odmah pošalje za ovom trojicom hajduka jednoga svoga slugu da vidi kuda li će ići, Najposlije jadna ova trojica odu, a za njima sluga koji sve kaže poslje kraljici, kad se je vratio. Poslje nekoliko vremena opet kralj sazove ljude najprve na sobet (čast), među kojima dođu i ova trojica hajduka. Kad su došla ova trojica, odmah otidu k kraljici, te joj učine poklon, kako se i pristoji kraljici. Rieč po rieč, zađu u dugi razgovor. Jedan između njih upita kraljicu. „Zašto niste došli k nama?“ Onda ona odgovori: „Ja sam hotiela doći, ali imala sam posla, pak nisam došla, ali ću ove nedjelje doći za stalno i možete me se za stanovito nadati.“ Sad oni odu na ručak. Poslje ručka odu kući svojoj. Sada opet pošalje kraljica slugu, da vidi, hoće li oni onim putem istim ići, kojim su i prije. Sluga od za njima nazorice, kad on, ali oni odu istim prijašnjim putem, koji su se putem razgovarali, da će ubiti kraljicu,

ako jim dođe. To je sve čuo sluga, koji je vrativši se kraljici sve kazao. Kada to začu kraljica, odmah zapovjedi jedna kola pripraviti, na koja kraljica samo s jednim slugom sjedne. Kraljica odmah se onim istim putem hajdučkim uputi, te njeko vrieme kroz planinu idući, ugledaju njeku golemu kuću, koja je sva zidom obkoljena bila, kao kakav grad; vrata njezina bijahu širom otvorena, u kojoj se nekakav plač čuo. Sad ona sađe s kola i slugi rekne, neka se zakloni u šumi, da ga tko god ne bi spazio, dok se ona vrati. Kad ona dođe u avliju, ali još se veći glas čuje. Dok već unutra uniđe, ali ugleda dvoje basamke, od kojih jedni vode u gornji boj, gdje se je plač čuo, a druge u magazuu. Sad ona počme misliti kuda će, ili na dolnje ili na gornje ili pako natrag kući. Najposlje odluči ići u onaj podrum, što i učini. Kad ona doli, ali pun podrum mrtvih tjelesa, jednih golih, jednih obučenih. Sad se ona sakrije među ova tjelesa, nu sve se više čuje gori plač i jauk, dok ga više nestade. Sad ona ništa nije čula, osim psovke. Na jedan put pane odzgor jedna gospoja mrtva, na kojoj ruci bijaše prsten, a na prsima dragi kamen, a sva ona bijaše u liepe haljine obučena. Sad ona počme misliti: il bi išla natrag ili za dulje ovđe ostala. U toj misli spazi prsten na ruci te htjede ga skinuti, ali se neda; sad ona uzme nož i otkine prst i prsten, a s prsa dragi kamen. Ona sad tabanim vatru dok stiže do kola, brže bolje sjedne na njih ter bježi. Sve kaže kralju što je vidila i zamoli ga, da opet na zijafet (čast) pozove gospodu, što i učini. Između ostalih i ona trojica dođu. Kad su bili za ručkom, kraljica rekne kralju, da na svaka vrata postavi po deset soldata; što kralj i učini. Kad su već za ručkom bila gospoda, kraljica rekne kralju: „Zapovjedi sad da svaki svoj san kaže, što je koji usnio. Kad na mene dođe red, dok dođem do ovih riečih: „ ako nevjerujete, evo prst i prsten.“ onda ti zapovjedi, da se ona trojica u najljepšim haljinama uhvate.“ Čto je želila, to je i postigla. Uniđu kralj i kraljica u onu sobu, gdje su oni ručali, ter im rekne: „Eto ste gospodo ručali, sada svaki neka kaže što je usnio.“ Svi po redu počnu kazivati, do napokon dođe red i na kraljicu, koja rekne: „Je li i meni slobodno pripovijedati?“ Sva gospoda ustanu i reknu: „jest.“ Sad kraljica počme kazivati: „Ja sam usnila da sam išla u šetnju kroz planinu pa kad sam došla sried palnine, ostavim slugu i konja u šumi, a ja odem dalje. Kad na jednoč opazim dvore nekakve, u kojima se plač čuje. Kad se više približim, čuje se veći plač, dok napokon dođem u dvore, čuje se još veći plač. Kad uniđem unutra u kuću, ali ugledam dvoje basamke, iz među kojih jedne vode u gornji boj, a druge u magazuu. Odem ja u magazuu; kad ja, ali magazaa puna tjelesa, nekijh golih, a drugih opet obučenih; dok na jedanput pane odozgor jedna gospoja mrtva, obučena u fine haljine,

s prstenom na ruki i s dragim kamenom na prsima; počmem ja skidati, pak ne mogavši skinuti, uzmem nož i odkinem prst i prsten; ako nevjerujete, evo prst i prsten. “

Dok ona ov izreče, kralj namigne na soldate, da uhvate onu trojicu, a ovi nagnu bježati na druga vrata, ali na tim vratima dočekaše jih soldati, ter ik uhvate i žive sprže; a kralj pošalje svoju kraljicu i nekoliko gospode sa soldatima, da njihovu kuću opliene.

Tako se sa svakim dogodi, koji pod drugim jamu kopa; oni htjeli kraljicu ubiti, pak gle! Oni sada iznenada zaglaviše.⁶⁰

8. Narodni običaji

8.1. Rođenje

Po pričama moje bake (Milka Lozančić) mlada kad osjeti da je noseća (zbabna ili trudna) obavještava svekrvu, ali ne mijenja joj se puno život u tih devet mjeseci kako današnjim ženama. Onda su žene za cijelo vrijeme trudnoće normalno radile u polju i kući do samog poroda. Prije nego što dijete dođe na svijet, netko od starijih muškaraca u kući, djed ili otac, radili bi drvenu ili pletenu bešiku (kolijevku). Ženski posao se sastojao od šivanja, pletenja i vezenja košuljica, kapica, prekrivača i naravno, povoja i pelena. Dijete je značilo veselje za cijelu kuću, a pogotovo ako je to sin jer nastavlja lozu. Žene su se same porađale uz pomoć starije žene iz kuće ili susjedstva. Po nekakvom pravilu, žena je nakon poroda trebala mirovati četrdeset dana, a krštenje bi se obavilo odmah sutradan.

8.2. Svadba

Djevojke i momci najčešće su se upoznavali dok su čuvali stoku, u crkvi ili dernećima. Pošto su moji baka i djed živjeli nedaleko grada, upoznali su se na derneku. Momak je dolazio po noći djevojci na sijelo ili *ćosanje* u pravilu utorkom, četvrtkom, subotom i nedjeljom. Ostali dani bili su za udovce. Nakon što bi se odlučili za brak, započinje uobičajeni način sklapanja braka prosidbom. U prošnju se išlo većinom subotom uvečer, kako bi vjerenici ujutro (nedjeljom) mogli ići u crkvu na prsten. Uglavnom su na prosidbu išli muškarci srodnici (mladoženjin otac, brat i stric ili neki drugi srodnik), koji su sa sobom nosili hranu i piće

⁶⁰ Kazala mi je Milka Lozančić 2013. godine.

(pečenog brava, vina, rakije i sl.) i jabuku. Dolaskom djevojčinoj kući, naišli bi na zatvorena vrata i predstavljali se kao putnici koji traže prenoćište (*konak*). Poslije prosidbe momak nije dolazio do cure sve do svatova. Petnaest dana prije svatova mladoženja zove svatove, uglavnom muškarce dužnike. Sa svatovima ide i jedna žena tzv. jenga, uglavnom neudata sestra od mladoženja. Osobe koje su važne u svatovima su: kum, stari svat (starješina svatova), *buljbaša* (ide na čelu svatova i na kapi nosi pero od pijevca), barjektar i čauš ili *pušikobila* koji ide na kraju svatovske povorke i časti pićem prolaznike. Dan prije svatova mladoženjin otac s još nekim bi otišao i dopremio na konju ili više konja ruho od mlade. Konju bi se na čelo glave objesilo ogledalo. Sa sobom bi nosili pogaču, rakiju, novac za otkup ruha i ključeva od sanduka koje bi držala sestra od mlade. Ako pogledamo na današnje bosansko-hercegovačke svatove primjećujemo da zovu većinu ljudi. Imala sam to prilike iskusiti pa sam jednom prilikom i pitala zašto toliki broj ljudi. Odgovor je bio: „Zato što ljudi osjećaju ono što vrijedi i nema ništa ljepše nego slaviti ljubav mladog para.“ Vjenčanja su znala trajati par dana, a uglavnom bi se ženili zimi, točnije kada nema posla u poljima.⁶¹

8.3. Vjerski običaji

Ivan Krstitelj dijete je Bogorodičine rođakinje Elizabete te starozavjetnog svećenika Zaharije. Rođen je 1. godine u En Keremu kod Jeruzalema. Roditelji su ga dobili u pođmakloj dobi, a pri susretu nosećih Bogorodice i Elizabete zaigralo je Elizabetino dijete u utrobi pred Kristom kojeg je pod srcem nosila Bogorodica. Kao dječak, Ivan je živio pustinjskim životom, a javno djeluje u 29. godini. „Skupljao je učenike, propovijedao na Mrtvom moru, u Jordanu, kod Beth Šeana i tražio unutarnji preporod, pokajanje i pokoru te ih je u znak duševnoga preporoda krštavao u Jordanu. Pretkazao je Kristov dolazak i prepoznao ga u osobi Isusa kada je Isus došao u Jordan Ivanu da ga krsti“, stoga se Ivana Krstitelja naziva Isusovim prethodnikom te krstitelje. Zbog prekore kralja Heroda Antipe, koji je uzeo ženu Herodijadu brata Filipa za ženu, biva bačen u tamnicu 29. godine. Njegov život završava na proslavi kraljeva rođendana kada je Salome, kći Herodijadina pod njenim utjecajem, tražila glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Smatra se da je mučeničku smrt podnio 29. kolovoza, a tada Katolička

⁶¹ O tome više: Marija Papić; Marko Dragić, Starinski svadbeni običaji u duvanjskom kraju, Bosna franciscana, časopis Franjevačke teologije u Sarajevu br. 24, Sarajevo 2006, str. 136-174.; Marko Dragić, Starinski svadbeni običaji u stolačkom kraju, Stolačko proljeće, 15, Matica hrvatska Stolac 2017., 219-243.

Crkva slavi blagdan Glavosijek sv. Ivana Krstitelja. Istočna i Zapadna Crkva jedine slave rođendane i kraj ovozemaljskog života Bogorodice i Ivana Krstitelja.⁶²

Za Ivana Svitnjaka, preskakala bi se vatra jer se vjerovalo da će se tako izgubiti bugance s nogu i da neće više dobiti nove. To su bolni mjehurići na tabanima, najčešće su ih imala djeca jer su hodala bosa po drači, kamenjima i strminama. Još smo mi znali stavljati krumpire pod vatru ili se natjecati s ostalim obiteljima čija je vatra veća.

Osim Velike Gospe, slavi se sv. Ana gdje opet u obližnjem selu Rujani vlada veliko slavlje.

Osobno sam sa svojim djedom i bakom posebno slavila blagdan Velike Gospe. U obližnjem selu, Vidoši, taj dan bio bi dernek, a večer prije se iz Livna išlo pješke u čast Velikoj Gospi put sela Vidoši. Slična je situacija kao i kod Sinja.

8.4. Smrt i ukop

Moj djed preminuo je uz upaljenu svijeću. To je običaj koji moja baka još neguje, nema neko objašnjenje osim da bi to bila velika sramota da je umro bez nje zapaljene. Kad osoba umre, odmah se na prozor ili vrata zaveže crna marama kako bi ostali u susjedstvu znali što se događa. Tijelo preminulog se „sredi“ za dan pogreba, a ukućani se poslažu oko njega kako bi molili za njegovu dušu. Odjeća u kojoj osoba umre se spaljuje, ne baca se. Neki u mom selu bi znali čak i nazdravljati kad netko umre, ne zato što su ga se „riješili“ već zato što je otišao u bolji i vječni život, tako da kad starija osoba npr. umre, nema puno oplakivanja. U nas je običaj da se nakon održanog ukopa i mise ide na testament, ručak, gdje se razgovara o pokojniku i slavi u jednu ruku upravo zbog tog drugog života.

⁶² Marko Dragić; Helena Dragić, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 275-329.

9. Zaključak

Unutar ovog rada prikazana je pomalo zaboravljena te zapuštena usmena književna te narodna tradicija malog mjesta kod Livna, Žabljaka. Koliko god se mi trudili zapisivati sve ove usmene predaje, kraju nikada nećemo doći. Važno je naglasiti kako je područje usmene narodne književnosti „krhko“ te „osjetljivo“ zbog nedostatka materijala koje vjerno upotpunjuju zapisani usmeni izvori koji „žive“ zahvaljujući mnogim ljudima. Opus je toliko bogat i opsežan da ga je nemoguće cijelog sakupiti na jedno mjesto, ali moguće ga je njegovati i baštiniti. Angažiranost u ovom radu dovela je do spoznaje kako svi narodni običaji polagano „blijede“ zbog nezainteresiranosti omladine ili još većeg problema, neznanja. Putem raznih pjesama, pripovijetki, vjerskih predaja, legendi i svih ostalih usmenih oblika književnosti možemo itekako saznati o povijesti svoga naroda, o njegovoj kulturi, o načinu života naših predaka, o narodnim običajima nekog grada, o štovanju svetaca itd. Kako i sam naslov govori, naglasak je na usmenim lirskim pjesmama upravo iz jednog razloga, a to je da lirske pjesme prenose najjače osjećaje. Ti osjećaji prate nas u sreći, tuzi, veselju, boli, ljubavi te su njima ispjevani najvažniji dijelovi naših života. Jedino što je upitno u cijeloj ovoj priči jest naša volja, volja pojedine osobe, tj. koliko smo zapravo spremni otkrivati naše blago i posvetiti mu pažnju. Problem je u nama ljudima što zaboravljamo koje su vrijednosti ovozemaljskog života jer ako želimo postići nešto više u životu, ne možemo ići odmah preskakati na treću stepenicu, trebamo sve po redu, zar ne? Stoga, ako ne možemo odmah na treću skalnu, moramo na prvu pa drugu i tek onda treću. Što nam to govori? Da isto tako ne možemo preskakati usmenu književnost, našu tradiciju, naše običaje... jer upravo su oni kamen temeljac našeg identiteta.

10. Rječnik

B

Behar - miris

Besida - riječ

Bogaz - kanal, neprohodan put; grlo

Bojaz – strah

Ć

Ćilim - tekstilno izrađeno, služi kao prostirač, pokrivač ili zastor

D

Diplar - osoba koja svira diple

Ditići - djeca

Dule - topovsko zrno, topovske granate

Dopasti - svidjeti se

Dušek - jastuk

Dušman – neprijatelj

DŽ

Džudije – Židovi

G

Gaj - šumica

Gajtan - predena ili pletena vrpca

Granuti - izići (sunce)

J

Jagluk - izvezena maramica

Ječati - jecanje, plač

Jerbo - jer

Jezditi – ići

K

Kabil - pripadnik jednog od mnogobrojnih plemena Sjeverne Afrike

Karati - svađati se, nekog grditi

Katmer - karanfil

Kujundžija- zlatar

L

Lada - božica proljeća, ljepote i mladosti

M

Malj - veliki čekić

N

Nabaška - posebice

Nazorice – izuzetno

O

Oplieniti - odnjeti plijen s nekog mjesta, posebice borbi, pljački

P

Prinejaki - oslabljeni, još nezreli fizički

S

Srma - srebro, tanka srebrna žica

Sobet - razgovor

Sokak - uski seoski put

Soldat - prvobitno; vojnik koji služi za plaću

T

Tor - ograđen prostor za stoku

Trpeza - stol

Tumarati - lutati bez cilja

U

Ubav - gubav

Uzник – zatvorenik

V

Vera – vjera

Z

Zijafet - doček gosta, gostoprimstvo

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Kazivači:

Pero Lozančić rođen je 2. studenog 1936. godine (Žabljak), a umro je 7. svibnja 2017. godine (Kaštela). Dio osnovne škole pohađao je u Turbetu kod Travnika, a završio je u Trebinju. Srednju školu, gimnaziju, pohađao je u Širokom Brijegu i ondje maturirao. Život ga ponovno vraća u Žabljak i tamo osniva obitelj. Njegova supruga, Milka Lozančić, rođ. Čular, rođena je 1933. godine 16. ožujka u Čajićima kod Livna. Završila je četiri razreda osnovne škole. Kasnijih godina, zbog školovanja svoje djece, sele se u Kaštela i stoje tamo do kraja života.

Literatura

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
3. Botica, Stipe, (pr.) *Usmene lirske pjesme*, SHK, Zagreb, 1996.
4. Delorko, Olinko, *Narodne lirske pjesme*, priredio PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
5. Dragić, Marko; Dragić, Helena, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina 15 (1)*. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 275-329.
6. Dragić, Marko, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 499-522.
7. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
8. Dragić, Marko, Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata, Kuga u Makarskoj i Primorju 1815. Gradski muzej Makarska, Makarska, 2017., 403-435.
9. Dragić, Marko, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 655-689.

10. Dragić, Marko, Starinski svadbeni običaji u stolačkom kraju, Stolačko proljeće, 15, Matica hrvatska Stolac 2017., 219-243.
11. Dragić, Marko, *Stolačka katolička usmena lirika*, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., str. 125.-178.
12. Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014. 16-25.
13. Dragić, Marko, *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 43.-62.
14. Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3, Split, 2009., str. 21-44.
15. Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškoga kraja*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna proučavanja porječja Krke 1. (1). Split 2008., str. 167-205.
16. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
17. Dragić, Marko. *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara*, Rijec (časopis za slavensku filologiju), 14 (3). Rijeka, 2008., str. 207-228.
18. Dragić, Marko. Dragić, Helena. *Leksik hrvatske usmene književnosti*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, 5. Mostar: Matica hrvatska. 2008. 89-112.
19. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
20. Papić, Marija; Dragić, Marko, Starinski svadbeni običaji u duvanjskom kraju, Bosna franciscana, časopis Franjevačke teologije u Sarajevu br. 24, Sarajevo 2006, str. 136-174.
21. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
22. Dragić, Marko. Tuj tunja, tu jabuka: hrvatske lirske narodne pjesme iz Rame. Mala nakladna kuća Sveti Jure. Baška Voda 1995.
23. Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb, 1996.
24. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

25. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
26. Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*. Zagreb, 1977.
27. Marijan, Boško, *Jedan zanimljiv skup arheoloških nalazišta na Livanjskom polju*. Livanjski kraj u povijesti, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika – Split, 1994.
28. Mihaljević, fra Jozo, *Livanjska čitaka*, Matica hrvatska, Livno, 1994.
29. Mijatović, Anđelko, *Ganga; pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*, Naša ognjišta, Duvno, 1973.
30. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
31. Zima, Luka, *Figure u našem narodnom pjesničtvu, s njihovom teorijom*, JAZU, Zagreb, 1880.
32. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972.

Internetski izvor

1. <http://www.livno.ba/o-livnu> (konzultirano 8.8. 2020.)

Sažetak

Usmena je književnost umjetnost riječi koja se već stoljećima odražava na mnogobrojne ljudske naraštaje. Osim što je najstariji te najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja jezičnim medijem, ona simbolizira svako ljudsko biće gdje najveću domenu postiže osjećajnost. Ta osjećajnost zapečaćena je u mnogim lirskim pjesmama počevši od ljubavnih, obrednih, poskočicama u kolu, uspavankama, šaljivim pjesmama itd., a ona najveća satkana je kroz nastale zapise. U većini kazivanja se odnose na usmenu liriku koja je popraćena usmeno-proznim vrstama te narodnim običajima mjesta Žabljaka kod Livna. Putem vjerske usmene lirike koja se sastoji od molitvenih pjesama, prenja te verificiranih legendi pa sve preko tradicijskih običaja vidljiv je genetski kod našega naroda kroz različita vremena, a to je dragocjena baština. Zapisana kazivanja pružaju svojevrsno putovanje kroz nekadašnji život koji je bio obogaćen raznim narodnim pripovijetkama koje su otovrenijeg, slobodnije te elastičnijeg književnog tipa za razliku od bajki koje su najdulja usmeno prozna vrsta. Opus usmene narodne književnosti je neprocjenjiv i opsežan u tolikoj mjeri da ga je nemoguće cijelog sakupiti na jedno mjesto, ali moguće ga je njegovati i baštiniti,

Ključne riječi: usmena književnost, usmene lirske pjesme, narodni običaji, vjerski običaji, Žabljak.

POETICS OF ORAL LYRIC POEMS IN THE ETHNOLOGICAL CONTEXT IN ŽABLJAK NEAR LIVNO

Abstract

Oral literature is an art of words that has been reflected on many human generations for centuries. In addition to being the oldest and longest-lasting form of artistic creation through a linguistic medium, it symbolizes every human being where the greatest domain is achieved by sensibility. This sensitivity is sealed in many lyrical songs, starting with love songs, ritual songs, *poskoćicama u kolu*, lullabies, humorous songs, etc., and the greatest one is woven through the resulting records. Most of the narrations refer to oral lyric poetry, which is accompanied by oral-prose types and folk customs of the town of Žabljak near Livno. Through religious oral lyrics consisting of prayer songs, chants and verified legends, all through traditional customs, the genetic code of our people is visible through different times, and that is a precious heritage. The written narratives provide a kind of journey through the former life, which was enriched with various folk tales that are more open, freer and more elastic literary type, unlike fairy tales, which are the longest oral prose genre. The opus of oral folk literature is invaluable and extensive to such an extent that it is impossible to gather it all in one place, but it is possible to nurture and inherit it.

Key words: *oral literature, oral lyric songs, folk traditions, religious traditions, Žabljak.*